

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання розрахункової роботи
для студентів галузі знань 0305 “Економіка і підприємництво” напрямів
підготовки 6.030508 “Фінанси і кредит”, 6.030509 “Облік і аудит”, 6.030504
“Економіка підприємства” всіх форм навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
теоретичної та прикладної
економіки
Протокол № 6 від 15.01.2015 р.

Політична економія. Методичні вказівки до виконання розрахункової роботи для студентів галузі знань 0305 “Економіка і підприємництво” напрямів підготовки 6.030508 “Фінанси і кредит”, 6.030509 “Облік і аудит”, 6.030504 “Економіка підприємства” всіх форм навчання / Укл.: Дерій Ж.В., Журман С.М., Зосименко Т.І., Шадура-Никипорець Н.Т. – Чернігів: ЧНТУ, 2015. – 24 с.

Укладачі: Дерій Жанна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент
Журман Сергій Миколайович, кандидат економічних наук,
Чернігівський національний педагогічний університет
ім. Т.Г.Шевченка
Зосименко Тетяна Іванівна, кандидат економічних наук, доцент
Шадура-Никипорець Н.Т., кандидат економічних наук, доцент

Відповідальний за випуск: Дерій Ж.В., завідувач кафедри теоретичної та
прикладної економіки, кандидат економічних наук,
доцент

Рецензент: Панченко О.І., кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів Чернігівського національного технологічного університету

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Тематичний план навчальної дисципліни.....	6
2 Зміст та вимоги до оформлення розрахункової роботи.....	7
3 Розрахунок альтернативної вартості. Побудова кривої виробничих можливостей.....	9
3.1 Необхідні теоретичні відомості.....	9
3.2 Завдання.....	9
3.3 Вихідні дані.....	10
3.4 Контрольні питання.....	10
4 Аналіз результатів функціонування суспільного виробництва.....	11
4.1 Необхідні теоретичні відомості.....	11
4.2 Завдання.....	12
4.3 Вихідні дані.....	13
4.4 Контрольні питання.....	14
5 Дослідження витрат та доходів підприємства.....	15
5.1 Необхідні теоретичні відомості.....	15
5.2 Завдання.....	16
5.3 Вихідні дані.....	17
5.4 Контрольні питання.....	17
6 Дослідження ринкової рівноваги.....	18
6.1 Необхідні теоретичні відомості.....	18
6.2 Завдання.....	19
6.3 Вихідні дані.....	20
6.4 Контрольні питання.....	21
Рекомендована література.....	22
Додаток А – Зразок оформлення титульного аркуша розрахункової роботи ...	24

Вступ

Політична економія є дисципліною, з якої студенти починають вивчати економічну теорію. Загальновідомо, що роль економічної науки в сучасних умовах суттєво зростає. Практика реформування економіки, здійснення переходу до ринкових зв'язків і відносин, забезпечення інтеграції економіки в систему світового господарства ставлять високі вимоги до економічних знань. Значною мірою вивчення політичної економії формує знання, допомагає зрозуміти, як функціонує та економічна система, у якій щоденно перебуває людина, сприяє вибору правильного економічного рішення.

Викладання дисципліни “Політична економія” обумовлено необхідністю формування у студентів чіткої системи уявлень про цілісний комплекс об'єктивних економічних законів та закономірностей, що мають місце в процесі суспільного виробництва. При вивченні дисципліни студенти опановують знання основних методів економічної теорії; структури суспільного виробництва та показників, що характеризують його результативність; основних форм суспільного життя; ринку, як форми організації суспільного виробництва; ринкової інфраструктури; основ господарської діяльності підприємств; світової економічної системи та міжнародної економічної інтеграції.

Мета дисципліни – комплексне вивчення економічних відносин як форми суспільного виробництва, ґрунтовне пізнання проблеми ефективного використання суспільством обмежених виробничих ресурсів і шляхів досягнення максимальних кінцевих результатів щодо задоволення людських потреб, які невинно зростають.

Предметом дослідження дисципліни “Політична економія” є економічні відносини в їх єдності і взаємозв'язку з продуктивними силами та політичними, ідеологічними і соціальними інститутами суспільства, а також вивчення економічних законів, які управляють суспільним виробництвом на усіх етапах людського життя.

Основні **завдання** дисципліни:

- 1) наукове обґрунтування загальних основ економічного життя суспільства;
- 2) розкриття закономірностей розвитку суспільного виробництва;
- 3) з'ясування механізму дії економічних законів і механізму використання їх людьми у процесі господарської діяльності;
- 4) визначення істотних рис основних соціально-економічних систем та напрямів їх еволюції;
- 5) з'ясування ролі політекономії у розробці шляхів формування соціально-орієнтованої економічної системи суспільства

По закінченню вивчення дисципліни фахівець повинен:

знати:

- основну проблематику досліджень сучасної економічної науки;
- сучасну структуру економічної науки;

- зміст економічної системи та її основні структурні елементи;
- загальні засади економічного життя суспільства;
- закони зростання і розвитку економіки;
- механізм дії економічних законів і механізм використання їх людьми у процесі господарської діяльності;
- роль і місце економічної діяльності в розвитку суспільного виробництва;
- види економічної діяльності;
- зміст категорії “капітал” та його сучасні форми;
- сутність і функції ринку та його закони.

вміти:

- використовувати методи політичної економії (наукову абстракцію, аналіз та синтез та ін.) при вивченні економічних категорій та процесів;
- оцінювати співвідношення між елементами системи виробничих відносин у конкретній історичній ситуації;
- розкривати закономірності розвитку економічної системи та діалектики, взаємозв'язку її структурних елементів;
- визначити принципові риси основних соціально-економічних систем та напрямів їх еволюції;
- встановлювати напрями удосконалення економічних відносин, які забезпечують збільшення ефективності суспільного виробництва.

Виконання студентами розрахункової роботи є однією з форм самостійного вивчення дисципліни “Політична економія”. Дані методичні вказівки призначені для надання методичної допомоги студентам економічних спеціальностей при виконанні розрахункової роботи.

Методичні вказівки містять необхідні теоретичні відомості, вихідні дані, контрольні питання та рекомендовану літературу.

1 Тематичний план навчальної дисципліни

При вивченні дисципліни “Політична економія” студент має ознайомитися зі структурою програми дисципліни, основними формами й методами навчання, видами й методами контролю знань. Навчальний процес здійснюється в таких формах: лекційні, практичні заняття, розрахункова, індивідуальна науково-дослідна та самостійна робота студента.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

1. Предмет та логіка курсу
2. Економічні потреби суспільства. Економічні інтереси
3. Економічна система суспільства. Сутність та еволюція відносин власності
4. Суспільне виробництво
5. Результати суспільного виробництва
6. Доходи населення, їхні джерела й розподіл
7. Власність у системі економічних відносин
8. Товарне виробництво
9. Гроші та закони грошового обігу
10. Ринкова економіка: суть, структура та інфраструктура
11. Попит і пропозиція. Теорія ринкової вартості
12. Конкуренція і монополія у ринковій економіці
13. Підприємництво у ринковій економіці
14. Капітал. Витрати виробництва та прибуток
15. Ринкові відносини в аграрному секторі економіки
16. Національне виробництво і відтворення
17. Фінансово-кредитна система
18. Економічні функції держави в умовах ринкової економіки
19. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України
20. Глобалізація економіки та загальноцивілізаційні проблеми людства
21. Інтернаціоналізація господарського життя та світовий ринок

2 Зміст та вимоги до оформлення розрахункової роботи

Для закріплення знань, отриманих у процесі вивчення дисципліни “Політична економія”, студент повинен виконати розрахункову роботу. Розрахункова робота є самостійним видом роботи студента, передбаченим навчальним планом вивчення курсу “Політична економія”.

Метою розрахункової роботи є узагальнення, поглиблення та закріплення теоретичних знань за допомогою самостійного опрацювання студентами навчальної та спеціальної наукової літератури, проведення самостійного дослідження аналізу соціально-економічних процесів сучасного суспільства.

Розрахункова робота виконується після ретельного вивчення методичних вказівок щодо її виконання, розроблених викладачем для студентів та рекомендованої ним літератури. При виконанні розрахункової роботи студент повинен самостійно здійснити розрахунки, аргументувати їх, вміти інтерпретувати та аналізувати результати, робити висновки.

Розрахункова робота виконується студентом самостійно за варіантом, номер якого відповідає останній цифрі залікової книжки.

Розрахункова робота складається з чотирьох завдань. Кожне завдання виконується з нової сторінки. Виконуючи розрахункову роботу, потрібно переписати завдання (ситуаційне завдання, умову задачі) і після цього представити весь хід розв’язання, всі розрахунки, а не тільки кінцеві результати. Потрібно також у розрахунках наводити одиниці вимірювання. Після розв’язку задачі необхідно дати відповіді на контрольні запитання.

Не можна застосовувати скорочення слів (термінів, понять), крім загальноновизнаних скорочень, зафіксованих у словниках, довідниках. Відповіді повинні бути повними, змістовними, конкретними і грамотними.

Розрахункова робота оформлюється на одній стороні аркуша формату А4 (210X297мм). Текст роботи розміщується по вертикалі аркуша з дотриманням полів: зліва – 25 мм (місце для підшивки), справа – 10 мм, зверху та знизу – 15 мм. Сторінки розрахункової роботи слід пронумерувати посередині верхнього поля.

В кінці роботи складається перелік використаної в процесі написання роботи літератури в загальноприйнятому порядку.

Обсяг основної частини розрахункової роботи повинен бути близько 12-17 сторінок друкованого тексту, рекомендований шрифт для друкованого тексту Times New Roman, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

Структура роботи повинна визначатися логічною послідовністю розв’язання поставлених завдань і включати:

1. Розрахунок альтернативної вартості. Побудова кривої виробничих можливостей.
2. Аналіз результативності функціонування суспільного виробництва.
3. Дослідження витрат та доходів підприємства.
4. Дослідження ринкової рівноваги.

У роботі обов'язково повинна бути титульна сторінка, зміст і література. На титульній сторінці має бути вказаний номер залікової книжки, підпис студента та дата виконання роботи.

Зразок оформлення титульного аркуша розрахункової роботи з дисципліни “Політична економія” наведений у додатку А.

Розрахункова робота виконується і подається для перевірки у термін, визначений викладачем відповідно до графіку навчального процесу. Якщо робота відповідає вимогам методичних вказівок, то вона допускається до захисту. За наявності серйозних зауважень, робота повертається студенту для доопрацювання.

Якщо робота не буде повернута для подальшої доробки, студент зобов'язаний з'явитися до викладача й захистити її. Після захисту розрахункової роботи студент допускається до заліку (екзамену).

Розрахункова робота оцінюється: “зарахована”, “незарахована”. У разі незарахування розрахункової роботи вказуються причини цього.

Розрахункова робота може бути не зарахована у випадках:

- виконано не той варіант розрахункової роботи;
- завдання виконане з порушенням вимог до нього;
- не виконано або не вірно виконано одне із завдань;

Незарахована розрахункова робота повертається студенту для виправлення недоліків. Після усунення вказаних недоліків необхідно повернути як незараховану розрахункову роботу, так і новий варіант виконання розрахункової роботи.

3 Розрахунок альтернативної вартості. Побудова кривої виробничих можливостей

3.1 Необхідні теоретичні відомості

Виробничі можливості – це можливості виробництва продуктів чи послуг при повному та ефективному використанні всіх наявних обмежених ресурсів і даному рівні розвитку науково-технічного прогресу.

Крива виробничих можливостей (КВМ) – графічне місце точок, які поєднують всі можливі комбінації виробництва двох благ за умови повного використання економічних ресурсів.

КВМ демонструє: 1) економічна ресурси є обмеженими, 2) необхідність вибору, 3) вибір одного із можливих альтернативних варіантів означає відмову від всіх інших і характеризує необхідність зменшення кількості товару, заради збільшення іншого товару.

Альтернативна вартість товару X (AB_x) показує від якої кількості товару Y (ΔY) (необхідно відмовитись заради збільшення товару X (ΔX) на і одиницю.

$$AB_x = \Delta Y / \Delta X \quad (3.1)$$

Геометрично альтернативна являє собою тангенс кута нахилу дотичної проведеної до точки графіку КВМ.

3.2 Завдання

Виробничі можливості машинобудівного підприємства дозволяють виготовляти два види продукції: двигуни та агрегати. При цьому в першому цеху можна виготовити D_1 кількість двигунів чи A_1 кількість агрегатів, а в другому – відповідно D_2 кількість двигунів чи A_2 кількість агрегатів.

Завдання:

1) Побудувати криві виробничих можливостей кожного цеху в одній системі координат.

2) Побудувати загальну криву виробничих можливостей машинобудівного підприємства.

3) Розрахувати альтернативну вартість виробництва 10 перших та 10 останніх одиниць продукції обох видів машинобудівного підприємства.

4) Розрахувати альтернативну вартість виробництва двигунів, якщо підприємство отримало замовлення на виготовлення A_3 кількості агрегатів.

5) Визначити яким чином змінюється альтернативна вартість двигунів та агрегатів по мірі збільшення обсягу їх виробництва.

3.3 Вихідні дані

Номер варіанта обирається за останньою цифрою залікової книжки. Вихідні дані наведені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Вихідні дані по варіантах

	Номер варіанту									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Максимально можлива кількість виготовлення двигунів у 1 цеху (D_1)	1000	1140	1300	1100	1400	600	910	2000	1900	1150
Максимально можлива кількість виготовлення агрегатів у 1 цеху (A_1)	500	570	650	400	700	300	455	700	670	580
Максимально можлива кількість виготовлення двигунів у 2 цеху (D_2)	1600	1825	1800	1500	1600	960	1260	1700	1620	1840
Максимально можлива кількість виготовлення агрегатів у 2 цеху (A_2)	400	460	720	300	550	240	504	800	760	460
Обсяг замовлення агрегатів A_3	550	630	800	600	1000	330	560	900	860	630

3.4 Контрольні питання

1. В яких випадках відбувається зміщення КВМ паралельно вправо чи вліво? Чи змінюється при цьому альтернативна вартість?
2. В яких випадках відбувається зміна кута нахилу КВМ? Чи змінюється при цьому альтернативна вартість?
3. Про що свідчить точка, котра лежить нижче (вище) кривої виробничих можливостей?
4. В чому полягає зміст закону зростання альтернативної вартості?
5. Поясніть, яким чином КВМ дозволяє сформулювати правильну логіку економічного вибору?

4 Аналіз результатів функціонування суспільного виробництва

4.1 Необхідні теоретичні відомості

В якості узагальнюючих показників результатів функціонування національної економіки за певний період застосовують наступні показники:

- валовий суспільний продукт (ВСП);
- кінцевий суспільний продукт (КСП);
- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- валовий національний продукт (ВНП);
- чистий національний продукт (ЧНП).

При вимірюванні випуску вирізняють такі поняття:

– *проміжна продукція* – це товари і послуги, що купуються з метою подальшої переробки, обробки або для перепродажу;

– *кінцева продукція* – товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання, не для подальшої переробки чи продажу;

– *додана вартість фірми* – вартість виробленої фірмою продукції без вартості проміжних товарів і послуг, що були придбані фірмою і використані в процесі виробництва.

Валовий суспільний продукт – це сукупна вартість валової продукції виготовленою підприємствами матеріальної сфери виробництва за певний проміжок часу.

Кінцевий суспільний продукт – це сукупна вартість кінцевої продукції виготовленою підприємствами матеріальної сфери виробництва за певний проміжок часу.

Головним показником результатів економічної діяльності на сучасному етапі є **валовий внутрішній продукт (ВВП)** – це сукупна ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами в поточному періоді на економічній території країни.

Під "економічною територією" країни розуміють територію, яка адміністративно керується урядом даної країни та в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватись. На відміну від географічної території, вона не охоплює територіальні анклави інших країн (посольства, військові бази тощо), але містить такі анклави даної країни, які розташовані на території інших країн.

Показник ВВП представляє загальну вартість кінцевого продукту, виробленого тільки всередині країни, з використанням як власних, так й чужих факторів виробництва, тобто в ВВП не знаходить відображення продукт, створений за кордоном з використанням факторів виробництва даної країни.

Валовий національний продукт (ВНП) – це сума доданих цінностей, створених з використанням факторів виробництва, що належать даній країні та її громадянам.

З одного боку в ВВП країни включають і його частину створену за кордоном, але з використанням факторів, що знаходяться у власності даної країни та її громадян. З іншого боку, в ВВП країни не входить те, що вироблено в даній країні з використанням факторів, що належать іншим країнам.

При розрахунку ВВП (ВНП) враховують вартість кінцевої продукції і віднімається вартість проміжних товарів та послуг.

Чистий національний продукт можна отримати із ВВП, коли його зменшити на величину амортизаційних відрахувань:

Амортизація – це процес поетапного перенесення вартості основних виробничих фондів підприємства на вартість виготовленої продукції.

Для оцінки результатів діяльності економічних суб'єктів використовують показники ефективності.

Соціальна ефективність – характеризує ступінь задоволення суспільства результатами суспільного виробництва.

Економічна ефективність – це результативність використання економічних ресурсів, тобто узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Загальна методологія визначення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до витрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до витрат на його досягнення.

Ефективність полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожну одиницю витрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Критерієм ефективності виробництва в макроекономічному масштабі є зростання продуктивності суспільної праці. Кількісне вираження цього критерію відображається через систему показників економічної ефективності виробництва. Система містить такі основні показники:

- 1) **продуктивність праці** – характеризує ефективність використання робочої сили;
- 2) **матеріаловіддача** – характеризує ефективність використання предметів праці;
- 3) **фондовіддача** – характеризує ефективність використання засобів праці.

4.2 Завдання

Економіка умовної країни складається з п'яти підприємств. Економічну діяльність підприємств за минулий період характеризують дані наведені у табл. 4.1.

Визначити:

1. Валовий суспільний продукт.
2. Валовий національний продукт.
3. Чистий національний продукт.
4. Показники економічної ефективності кожного підприємства.

5. Проаналізувати ефективність використання ресурсів підприємствами та економікою загалом.

4.3 Вихідні дані

Номер варіанта обирається за останньою цифрою залікової книжки. Вихідні дані наведені у таблицях 4.2. та 4.3.

Таблиця 4.1 – Реалізація напівфабрикатів, комплектуючих та сировини

Підприємство, що реалізувало	Підприємство, що придбало напівфабрикати, комплектуючі та сировину, грошових одиниць				
	Під-во А	Під-во Б	Під-во В	Під-во Г	Під-во Д
Підприємство А	–	100	100	300	150
Підприємство Б	150	–	130	170	85
Підприємство В	150	75	–	250	100
Підприємство Г	220	180	470	–	240
Підприємство Д	100	300	200	400	–

Таблиця 4.2 – Вихідні дані по варіантах

	Номер варіанту									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Валова продукція, грошових одиниць										
Підприємство А	1000	1200	1400	1500	1700	2000	2200	1000	1500	2000
Підприємство Б	3000	2500	2000	1500	1600	1800	2700	2500	3000	1500
Підприємство В	2500	2000	2900	3000	3500	3700	2000	3800	2300	4000
Підприємство Г	3100	3000	3200	4000	3900	3800	3300	3900	3400	3500
Підприємство Д	2000	2200	1500	1700	2400	1800	2500	2000	1500	2300
Амортизація, грошових одиниць										
Підприємство А	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65
Підприємство Б	100	90	80	70	60	50	40	50	90	70
Підприємство В	150	170	130	190	110	200	180	110	160	140
Підприємство Г	200	300	400	250	350	150	270	320	180	220
Підприємство Д	40	45	70	75	50	55	30	35	65	60
Галузь, до якої відноситься підприємство										
Підприємство А	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Підприємство Б	III	X	IX	I	III	V	II	IV	VI	VII
Підприємство В	X	IX	VIII	VII	VI	V	IV	III	II	I
Підприємство Г	V	VI	VII	VIII	IX	X	I	II	III	IV
Підприємство Д	VIII	II	I	X	IV	III	IX	V	VII	VI

I – сільське господарство;

II – будівництво;

III – добувна промисловість;

IV – обробна промисловість;

V – машинобудування;

VI – освіта;

VII – охорона здоров'я;

VIII – житлово-комунальне господарство;

IX – металургійна промисловість;

X – виробничий транспорт.

Таблиця 4.3 – Показники функціонування підприємств А, Б, В, Г, Д

Показник	Підприємство				
	Під-во А	Під-во Б	Під-во В	Під-во Г	Під-во Д
Витрати на оплату робочої сили, грошових одиниць	200	350	500	600	400
Вартість основних виробничих фондів, грошових одиниць	1000	1300	1800	3000	1400

4.4 Контрольні питання

1. У чому полягає проблема повторного рахунку при визначенні сукупного суспільного продукту?
2. Чим відрізняється валова та проміжна продукція?
3. Які спільні та відмінні риси мають ВСП та ВВП?
4. Чи завжди підвищення економічної ефективності супроводжується зростанням і соціальної ефективності?

5 Дослідження витрат та доходів підприємства

5.1 Необхідні теоретичні відомості

Підприємство – це організаційно відокремлена й економічно самостійна ланка виробничої сфери народного господарства, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг. Головне завдання підприємства полягає в задоволенні потреб ринку в його продукції або послугах з метою одержання прибутку.

Підприємства мають такі ознаки:

- *виробничо-технічна єдність* (спільність продукції, що виготовляється, процесів її виробництва, певний склад виробничих фондів, єдина технічна політика, спільність допоміжного і обслуговуючого господарств);
- *організаційно-соціальна єдність* (наявність єдиного трудового колективу, керівника та адміністрації підприємства, наділення підприємства правами і реквізитами юридичної особи);
- *фінансова-економічна самостійність* (можливість самостійно визначати напрямки економічного розвитку, склад, обсяги продукції, що випускається, напрямки розподілу прибутку підприємства, форми і розміри матеріального стимулювання, спільність системи планування та обліку).

У процесі своєї діяльності (при виготовленні продукції, виконанні робіт, наданні послуг) підприємство несе витрати, пов'язані з даною діяльністю.

Операційні (поточні) витрати – це витрати операційної діяльності підприємства, тобто його основної діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), яка забезпечує основну частку його доходу.

Частина з них є *циклічними і повторюваними* (витрати на сировину і матеріали, заробітну плату та ін.), а інші мають місце постійно і незалежно від виробництва (витрати на утримання приміщення, управлінського персоналу, споруд тощо). Тому *за ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат* витрати поділяються на:

- **постійні** – це витрати, загальна сума яких не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах; до них належать витрати на утримання і експлуатацію будівель і споруд, управління;
- **змінні** – це витрати загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виробництва продукції.

Комплексно використання всіх ресурсів підприємства характеризує собівартість, вона є одним з важливіших показників ефективності виробництва.

Собівартість продукції – це грошовий вираз витрат підприємства на підготовку виробництва, виготовлення і реалізацію продукції.

Ціна – це грошовий вираз вартості, кількості грошей, що сплачується або одержується за одиницю товару або послуги. Одночасно ціна відображає

споживчі властивості (корисність) товару, купівельну спроможність грошової одиниці, ступінь рідкості товару, силу конкуренції, державного контролю, економічну поведінку ринкових суб'єктів та інші суб'єктивні моменти.

Економічна сутність ціни проявляється, насамперед, через виконання окремих функцій:

- *обліково-виміральної* (ціна є засобом обліку й вимірювання витрат суспільної праці на виробництво окремих видів продукції);
- *стимулюючої* (сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів, науково-технічному прогресу, оновленню асортименту);
- *розподільчої* (впливає на розподіл ресурсів, доходів та фінансів в суспільстві);
- *регулюючої* (здійснюється збалансування між окремими виробництвами, попитом і пропозицією).

Ціна та собівартість продукції пов'язані між собою. На основі собівартості підприємство може визначити ціну за наступною формулою:

$$Ц = С + П, \text{ грн.}, \quad (5.1)$$

С – собівартість продукції, грн.;

П – величина прибутку в ціні, грн.

У ринкових умовах метою функціонування будь-якого підприємства є виготовлення і реалізація продукції для задоволення ринкових потреб та одержання певної суми доходу.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначений як загальний дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).,

Прибуток – це та частина виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства.

Показниками прибутковості є два показники: прибуток і рентабельність.

Рентабельність – це відносний показник, що характеризує рівень ефективності (доходності) роботи підприємства.

Рентабельність продукції (P_{Π}) характеризує ефективність витрат на її виробництво і збут, і обчислюється:

$$P_{\Pi} = P_{\text{реал}} / C_{\text{реал}} \cdot 100\%, \quad (5.2)$$

$C_{\text{реал}}$ – повна собівартість реалізованої продукції, грн.

$P_{\text{реал}}$ – чистий прибуток підприємства, грн.

5.2 Завдання

Діяльність підприємства за попередній період характеризують дані наведені у таблиці 5.1. Номер варіанта обирається за останньою цифрою залікової книжки.

Визначити:

1. Витрати на виготовлення всього обсягу виробництва продукції.
2. Визначити та проаналізувати питому вагу постійних та змінних витрат у собівартості продукції.
3. Побудуйте графік витрат та виручки.
4. Величину прибутку.
5. Рентабельність продукції, що виготовляє підприємство.

5.3 Вихідні дані

Таблиця 5.1 – Вихідні дані по варіантах

Показник	Номер варіанту									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Постійні витрати, тисяч гривень	5	5,5	6	6,5	7	7,5	8	8,5	9	9,5
Змінні витрати на одиницю продукції, гривень	15	7	15	10	20	12	20	16	18	10
Ціна одиниці продукції, гривень	21	22	23	25	27	30	25	27	30	22
Обсяг випуску продукції, тисяч штук	5	10	15	20	7	9	12	17	15	14

5.4 Контрольні питання

1. Які основні ознаки притаманні підприємству?
2. За якими ознаками можна класифікувати підприємства? Які види підприємств ви знаєте?
3. Поясніть різницю між постійними та змінними витратами?
4. Чим відрізняється прибуток та виручка (доход) підприємства?
5. Які існують показники прибутковості підприємства? Яка між ними різниця?

6 Дослідження ринкової рівноваги

6.1 Необхідні теоретичні відомості

Ринкова економіка це сфера прояву і відтворення відносин товарного виробництва. Ринок є механізмом, за допомогою якого товарно-грошові відносини перманентне проявляються у господарському житті. Тобто, **ринок** в вузькому розумінні це сфера обігу будь-якого товару; в широкому розумінні – це особлива форма організації господарства, яка має певні ознаки.

Основними **ознаками ринку** є:

– вільний доступ будь-якої юридичної або фізичної особи до господарчої діяльності;

– повна економічна самостійність учасників господарських процесів, їх матеріальна відповідальність;

– наявність конкуренції;

– формування економічних пропорцій під впливом руху цін та конкуренції.

Учасниками ринку є покупці (споживачі) і продавці (виробники). Споживачі, які виходять на ринок будь-якого товару, пред'являють попит на цей товар, а виробники цього товару створюють пропозицію товару.

На ринку покупці і продавці укладають між собою угоди, тобто купують і продають товари за певними цінами. Таким чином, відбувається взаємодія попиту і пропозиції, а результатом такої взаємодії є ціни, за якими учасники ринку укладають угоди.

Попит – бажання і можливість покупців задовольнити свої потреби.

Існує **закон попиту**: за інших однакових умов попит на товар знижується при зростанні ціни. Діє даний закон внаслідок двох ефектів: ефекту доходу й ефекту заміщення.

Варто відрізнити зміну обсягу попиту від зміни залежності, що характеризує попит. Обсяг попиту змінюється в результаті зміни ціни і відбувається рух уздовж кривої попиту. Якщо змінюється сама залежність, що характеризує попит, то лінія попиту зсувається паралельно вправо або вліво.

Залежність може змінитися внаслідок дії нецінових чинників.

Нецінові чинники попиту:

1. Зміна бюджету споживача.

2. Зміна смаків споживачів.

3. Зміна цін на супутні товари (взаємозамінні та взаємодоповнюючі).

Пропозиція – кількість товарів або послуг, яку виробники готові продати.

Закон пропозиції: за інших однакових умов при зростанні ціни пропозиція зростає.

Якщо змінюється ціна, то змінюється обсяг пропозиції і відбувається рух уздовж лінії пропозиції. Якщо змінюються нецінові чинники, то змінюється сама залежність, що характеризує пропозицію і лінія пропозиції зсувається паралельно вправо або вліво.

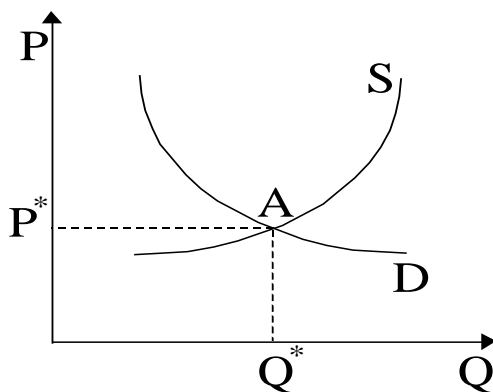
Нецінові чинники пропозиції:

1. Зміна витрат виробництва. При зростанні витрат лінія зсувається вліво, наприклад, у випадку податкової політики, зміни джерел сировини, вартості чинників виробництва, а при технічних нововведеннях – вправо.

2. Зміна пропозиції при входженні до ринку нових фірм, що збільшує пропозицію в незалежності від ціни.

3. Зміна цін на інші товари, що призводить до виходу фірм з галузі.

Внаслідок взаємодії попиту і пропозиції встановлюється ринкова ціна на блага (рисунок 6.1).

(P^* – ціна рівноваги, Q^* – обсяг рівноваги)

Рисунок 6.1 – Встановлення ринкової ціни

Закони ринкового ціноутворення:

1. Ціна наближається до такого рівня, при якому попит дорівнює пропозиції.

2. Якщо під впливом нецінових чинників відбудеться підвищення попиту при незмінній пропозиції або скорочення пропозиції при незмінному попиті, то ціна зросте (рисунок 6.2). Якщо навпаки – то ціна впаде.

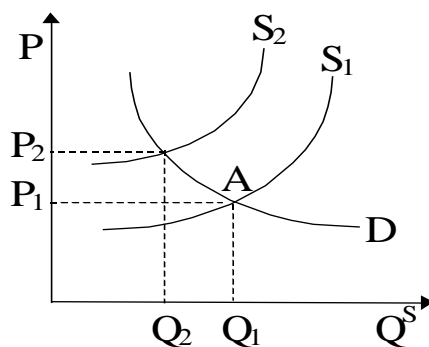

Рисунок 6.2 – Зростання ціни внаслідок зменшення пропозиції

6.2 Завдання

Ринок товару X характеризують дані, наведені у таблиці 6.1. Номер варіанта обирається за останньою цифрою залікової книжки.

Визначити:

1. Побудуйте графіки попиту та пропозиції.
2. Значення рівноважної ціни та рівноважного обсягу, користуючись графічним методом.
3. Яка ситуація складеться на ринку, якщо держава зафіксує ціну на рівні p_1 . Покажіть ситуацію графічно.
4. Яка ситуація складеться на ринку, якщо держава зафіксує ціну на рівні p_5 .
5. Як зміняться рівноважна ціна та обсяг, якщо в результаті підвищення доходів споживачі за кожного рівня цін будуть купувати на 10 одиниць товару більше. Покажіть ситуацію графічно.

6.3 Вихідні дані

Таблиця 6.1 – Вихідні дані по варіантах

Показник	Номер варіанту									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ціна p_0 , грн.	2	4	5	1	8	10	12	2	4	6
Зміна ціни Δp , грн.	0,5	1	0,4	2	0,5	1	1,5	2	0,5	1
Обсяг попиту Q^d_0 , штук	100	90	80	70	60	50	95	85	75	65
Зміна обсягу попиту ΔQ^d , штук	10	7	5	6	4	2	6	9	8	5
Обсяг пропозиції Q^s_0 , штук	5	10	15	7	12	10	20	14	5	8
Зміна обсягу пропозиції ΔQ^s , штук	7	6	5	10	4	3	8	5	10	7

На основі даних таблиці 6.1 необхідно розрахувати дані таблиці 6.2. за наведеною методикою.

Таблиця 6.2 – Ситуації на ринку товару X

Значення ціни, грн..	Обсяг попиту, штук	Обсяг пропозиції, штук
P_0	Q^d_0	Q^s_0
$P_1 = p_0 + \Delta p$	$Q^d_1 = Q^d_0 - \Delta Q^d$	$Q^s_1 = Q^s_0 + \Delta Q^s$
$P_2 = p_0 + 2\Delta p$	$Q^d_2 = Q^d_0 - 2\Delta Q^d$	$Q^s_2 = Q^s_0 + 2\Delta Q^s$
$P_3 = p_0 + 3\Delta p$	$Q^d_3 = Q^d_0 - 3\Delta Q^d$	$Q^s_3 = Q^s_0 + 3\Delta Q^s$
$P_4 = p_0 + 4\Delta p$	$Q^d_4 = Q^d_0 - 4\Delta Q^d$	$Q^s_4 = Q^s_0 + 4\Delta Q^s$
$P_5 = p_0 + 5\Delta p$	$Q^d_5 = Q^d_0 - 5\Delta Q^d$	$Q^s_5 = Q^s_0 + 5\Delta Q^s$
$P_6 = p_0 + 6\Delta p$	$Q^d_6 = Q^d_0 - 6\Delta Q^d$	$Q^s_6 = Q^s_0 + 6\Delta Q^s$
$P_7 = p_0 + 7\Delta p$	$Q^d_7 = Q^d_0 - 7\Delta Q^d$	$Q^s_7 = Q^s_0 + 7\Delta Q^s$
$P_8 = p_0 + 8\Delta p$	$Q^d_8 = Q^d_0 - 8\Delta Q^d$	$Q^s_8 = Q^s_0 + 8\Delta Q^s$
$P_9 = p_0 + 9\Delta p$	$Q^d_9 = Q^d_0 - 9\Delta Q^d$	$Q^s_9 = Q^s_0 + 9\Delta Q^s$

6.4 Контрольні питання

1. Перерахуйте основні ознаки ринку.
2. Які функції виконує ринок?
3. За якими ознаками можна класифікувати ринки? Які види ринків ви знаєте?
4. Дайте визначення основним інструментам дії ринку.
5. Чи завжди ринкова ціна дорівнює рівноважній?
6. За яких умов на ринку виникає дефіцит товарів?
7. За яких умов на ринку виникає надлишок товарів?
8. Які існують типи ринкових структур? Охарактеризуйте їх основні риси.

Рекомендована література

Основна

1. Бодров В.Г. Політична економія та економічна політика: Навчальний посібник / В.Г. Бодров, О.М. Сафронова, Н.І. Балдич; За ред. В.Г.Бодрова. – К.: Академвидав, 2010.– 520 с.
2. Економіка: навчальний посібник / за ред. М.П. Бутка. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2011. – 612 с.
3. Економічна теорія: Політекономія: [підручник] / [В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, К.С. Базилевич та інш.]; за ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
4. Заблоцький Б.Ф. Політична економія: Навч. посібник. – К.: Новий світ–2000, 2009. – 582 с.
5. Калетнік Г.М. Політична економія: навч. посіб. / Г.М. Калетнік, А.Г. Мазур, О.Г. Кубай. – К.: Хай–Тек Прес, 2011. – 427 с.
6. Мочерний С.В. Економічна теорія [Текст] : навч. посібник / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2009. - 640 с.
7. Щетинін А.І. Політична економія. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.
8. Экономикс: принципы, проблемы и политика: учебник [для студентов вузов] : Пер. с англ. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю, Ш. М. Флинн ; Ун-т штата Небраска, Тихоокеан. лютеран. ун-т, Вассар колледж. – 18-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2011. – XXX, 1010 с.
9. Экономика: Учебник для вузов / Под ред. Булатова А.С. - 4-е изд., перераб., доп. – М.Экономистъ, 2008. – 831 с.
10. Guell R.C. Issues in Economics Today / R.C. Guell. – McGraw-Hill/Irwin, 2011. – 496 p.
11. Frank R. Principles of Economics / R. Frank, B. Bernarke. – McGraw-Hill/Irwin, 2012. – 896 p.
12. <http://predator.stu/> – дані з бібліотеки електронних копій документів ЧНТУ
13. <http://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=717> – Політична економія: курс дистанційного навчання для студентів факультету економіки та підприємництва, спеціальностей “Економіка підприємства” Чернігівського національного технологічного університету

Додаткова

1. Гринів Л.С., Кічурчак М.В. Політична економія: Навч. посібник. – Львів: “Магнолія 2006”, 2008. – 464 с.
2. Дідівська Л.І., Головка Л.С. Політична економія: Навч. посіб. – 4-те вид., випр. – К.: Знання, 2004. – 213 с.

3. Заблоцький Б.Ф. та ін. Економіка України: Політична економія України: [Підруч. для екон. спец. вузів] / Заблоцький Б.Ф., Кокошко М.Ф., Смовженко Т.С.; За ред. Б.Ф. Заблоцького; Нац. банк України, Львів. комерц. акад. – Львів: ЛБК НБУ, 1997. – 578 с.

4. Михасюк І.Р. Політична економія в умовах глобалізації / Михасюк І.Р., Залога З.М., Сухай О.Є. / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І.Р. Михасюка: Монографія / ЛНУ імені Івана Франка. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2010. – 320с.

5. Політична економія: Навч. посіб. / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.

6. Політична економія: Підручник / За ред. проф., к.е.н. П.В. Круша. 2-е вид. – К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. – 428 с.

7. Стеченко Д.М. Політична економія: Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2006. – 176 с.

Додаток А – Зразок оформлення титульного аркуша розрахункової роботи з дисципліни “Політична економія”

Міністерство освіти і науки України

Чернігівський національний технологічний університет

Кафедра теоретичної та прикладної економіки

Розрахункова робота
з дисципліни “Політична економія”

Виконав:

студент групи: шифр групи

ПІБ студента

підпис

№ варіанту _____

Керівник:

ПІБ викладача

підпис

Чернігів ЧНТУ 201_